

Список використаних джерел та літератури:

1. Макаренко А. С. Лекції про виховання дітей / А. С. Макаренко // Книга для батьків. – К. : Радянська школа, 1972. – С. 260–326.
2. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко ; [сост. и авт. вступит. статьи В. С. Хелемендик]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.
3. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека: (Этика коммунистического воспитания). Педагогическое наследие / В. А. Сухомлинский ; [сост. О. В. Сухомлинская]. – М. : Педагогика, 1990. – 288 с.
4. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский ; [сост. и авт. вступит. очерков С. Соловейчик]. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1975. – 272 с.

Анотація

Ю.М.Баранецкая

Идеи воспитания подрастающего поколения в педагогическом наследии отечественных педагогов-гуманистов А.Макаренко и В.Сухомлинского

В статье рассмотрены педагогические идеи выдающихся отечественных педагогов-новаторов XX в. А.С.Макаренко и В.А.Сухомлинского по воспитанию подрастающего поколения. В частности, исследованы взгляды А.С.Макаренко относительно основных задач семейного воспитания, что и сейчас стоят перед родителями; коллективного воспитания детей и молодежи; раскрыты требования к учителю – воспитателю детских душ. Особое внимание сосредоточено на статьи в трудах В.А.Сухомлинского, посвященные психологическим, педагогическим и социальным аспектам феномена детства; проанализированы взгляды выдающегося исследователя на сущность воспитания детей и подростков, пути и средства воспитательного воздействия; определены главные ценности воспитательного взаимодействия учителя и его воспитанников.

Ключевые слова: воспитание подрастающего поколения, средства воспитательного воздействия, семейное воспитание, коллективное воспитание, требования к личности воспитателя.

Summary

J.M.Baranetska

Ideas of Educating Growing Generation in the Pedagogical Heritage of Native Pedagogues-Humanists A.Makarenko and V.Sukhomlynskyi

The article considers pedagogical ideas of outstanding native pedagogues innovators of XX century A.S.Makarenko and V.O.Sukhomlynskyi concerning education of growing generation. Particularly, A.S.Makarenko's views on main tasks of family education that are actual for parents nowadays are investigated. Special attention in the article is paid to works of V.O.Sukhomlynskyi, concerning psychological, pedagogical and social aspects of child's phenomenon, analyzed views of outstanding researcher concerning essence of children's and teenager's education, ways and means of educational influence; the main values of educational interaction between teacher and his pupils are identified.

Key words: education of growing generation, means of educational influence, family education, collective education, requirements for the teacher's personality.

Дата надходження статті: «20» лютого 2013 р.

УДК 372

І.А.БАРБАШОВА,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Бердянськ)*

Неперервність сенсорного розвитку особистості: дошкільня, шкільна освіта

Установлено загальні тенденції в забезпеченні перцептивного розвитку дітей і учнів: наскрізний характер реалізації завдань сенсорного розвитку від дошкільного освітнього закладу до старшої школи; наявність чітко виражених напрямів удосконалення зорового, слухового та дотикового сприймання; поступове розширення обсягу зовнішніх властивостей предметів і явищ, що є об'єктами обстеження; застосування цілеспрямованого й опосередкованого підходів до формування чуттєвої сфери особистості.

Ключові слова: сенсорний розвиток; діти дошкільного віку, молодші школярі, учні середнього і старшого шкільного віку; стандарт освіти, навчальна програма.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Серед стратегічних завдань, визначених у Державному стандарті початкової загальної освіти, провідними є забезпечення загального розвитку молодших учнів, оволодіння ними ключовими компетентностями, які дають можливість ефективно брати участь у різних життєвих сферах діяльності. Пріоритетного значення у вирішенні цих завдань набуває формування загальнонавчальних умінь і навичок, у тому числі – розрізняти зовнішні властивості предметів і явищ дійсності. Оскільки перцептивний розвиток

дитини не розпочинається в початковій школі і не закінчується в ній, певного значення набуває реалізація принципу наступності між різними ланками освіти. Тому необхідним стає вирішення питань раціонального застосування в школі першого ступеня найважливіших надбань дошкільної сенсорної педагогіки та визначення подальших перспектив удосконалення процесів сприймання учнів.

Аналіз досліджень і публікацій... На важливість формування чуттєвої сфери вихованців наголошували в різні періоди еволюції дидактичної думки Я.Коменський, Й.Песталоцці, Ф.Фрьобель, К.Ушинський, М.Монтессорі, Ж.Декролі, С.Русова, Л.Занков, Л.Венгер, Б.Ельконін, В.Давидов, В.Сухомлинський, О.Савченко та ін., але проблема неперервності сенсорного розвитку дитячої особистості потребує додаткового вивчення.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає у виявленні змістового ресурсу дошкільної та шкільних ланок освіти в аспекті вдосконалення перцептивних процесів дітей і учнів.

Виклад основного матеріалу... Вимоги до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини шести (семи) років, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті, відображено в *Базовому компоненті дошкільної освіти*, програмах «Я у світі», «Впевнений старт» [1; 2; 4]. Розгляд нормативних документів свідчить, що сенсорний розвиток особистості виокремлюється в них як самостійна змістова лінія – «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»; відповідні завдання містять також лінії «Дитина у природному довіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Мовлення дитини», «Іноземна мова», «Хореографія». Загальними напрямками становлення перцептивної сфери визнано формування еталонів, що відображають ознаки, властивості, відношення предметів і об'єктів довколишнього світу, та оволодіння способами застосування цих уявлень у пізнанні дійсності, а показником сенсорної обізнаності – здатність застосовувати отримані знання в різних видах практичної діяльності (ігровій, трудовій, математичній тощо).

Зміст дошкільної освіти спрямований на вдосконалення зорової, слухової, дотикової перцепції та сприймання часу. Вичерпно подано обсяг *зорових* відчуттів: діти мають розрізняти кольори та їх відтінки, форми (об'ємні та площинні), величину і розташування предметів у просторі; уживати відповідні словесні позначення; порівнювати, класифікувати предмети за різними зовнішніми властивостями, упорядковувати об'єкти за принципом зростання чи зменшення певної ознаки та за просторовим розміщенням; творчо застосовувати виражальні можливості кольору і форми для реалізації художнього замислу; фантазувати й експериментувати, змішуючи кольори, вигадуючи оригінальні композиції, змінюючи і створюючи нові форми.

Чітко окреслено засвоєння елементарних одиниць *слухової* перцепції, зокрема мовленнєвих звуків. Передбачено, що дошкільнята зможуть упізнавати звуки мовні та немовні, рідної та іноземної мови, голосні та приголосні, приголосні тверді та м'які, установлювати послідовність складів та звуків у слові; виявляти неточності у вимові звуків у словах і вживанні наголосу; вимовляти всі звуки рідної мови відповідно до орфоепічних норм. Стосовно ж особливостей сприйняття музичних звуків підкреслимо спрямованість аналізованих документів на формування в дітей досить складного утворення – загальної музичності, яка виявляється в слуханні й оцінюванні музичних творів, усвідомленні основних музичних жанрів, виконанні вокальних, інструментальних і танцювальних творів, музичній інтерпретації, варіюванні та імпрровізації; у той час як найпростіші операції, наприклад, розрізнення музичних звуків за висотою, гучністю, тривалістю, тембром, навчання елементарної музичної грамоти виразно не сформульовано.

Опосередковано пропонується здійснювати вдосконалення *дотикової* перцепції: розрізнення температурних і фізико-механічних властивостей предметів заплановано під час ознайомлення дошкільнят з явищами природи, у процесі художньо-продуктивної та ігрової діяльності. Значну увагу приділено формуванню в дітей *часових уявлень*, а саме – умінь установлювати послідовність подій («учора», «сьогодні», «завтра», «раніше», «пізніше», «зараз», «спочатку», «тепер», «давно», «скоро»), інтервали часу (тривалість секунди, хвилини, години), черговість пір року, днів тижня, частин доби.

У *Державному стандарті початкової загальної освіти* формування процесів сприймання молодших учнів як окремих напрямків не визначається, проте значний розвивальний потенціал мають освітні галузі «Мови і літератури», «Мистецтво», «Математика», «Здоров'я і фізична культура» [6]. Їх зміст презентує безпосередній підхід до формування перцептивних процесів, насамперед – зорових і слухових. Так, на розвиток зорових чуттів (кольорових і просторових) спрямований зміст галузей «Мистецтво» (образотворча лінія), «Математика» (лінія «Просторові відношення. Геометричні фігури»), «Здоров'я і фізична культура» (лінія «Фізична культура»); на вдосконалення фонематичного слуху – зміст галузі «Мови і літератури» (мовна лінія); розвиткові музичного слуху сприяє змістове наповнення галузі «Мистецтво» (музична лінія). Формування

дотикового сприймання певною мірою передбачає зміст освітніх галузей «Технології» (лінії «Ручні техніки обробки матеріалів», «Технічна творчість») і «Природознавство» («Об'єкти природи», «Методи пізнання природи»), але опосередковано, у ході оволодіння учнями художніми техніками обробки різних матеріалів; у процесі спостереження за змінами, що відбуваються з тілами і речовинами; під час дослідного визначення їхніх властивостей.

Положення Державного стандарту початкової загальної освіти стосовно змісту навчальних досягнень учнів молодшого шкільного віку конкретизовано в навчальних програмах з окремих дисциплін.

Змістові можливості розвитку *зорового (кольорового та просторового) сприймання* відображено в навчальних програмах «Мистецтво» та «Образотворче мистецтво», розроблених двома авторськими групами. Програму курсу «Мистецтво» (Л.Масол, О.Гайдамака, Н.Очеретяна, О.Дмитренко) побудовано на інтегративних засадах [3, с.270]. Вона включає декілька змістових ліній відповідно до основних видів мистецтва. Домінувальною для вдосконалення зорової перцепції є лінія візуального (образотворчого) мистецтва. Метою вивчення зазначеного навчального предмета автори вважають формування комплексу мистецьких компетентностей, який забезпечить здатність до художньо-творчої самореалізації особистості, а одним із головних завдань – опанування учнями художньо-образної мови візуального мистецтва, елементарних художніх умінь і навичок, у тому числі з розрізнення кольорових і просторових властивостей предметів [3, с.270–271]. Програмою передбачено ознайомлення учнів із розмаїттям кольорів у художніх творах та довкіллі; засвоєння ними груп кольорів (хроматичні – ахроматичні, основні – похідні, холодні – теплі); виконання спеціальних вправ на змішування й отримання кольорів та їхніх відтінків (шляхом розбілення і затемнення); зображення ліній, простої форми предметів; розміщення зображень предметів на аркуші залежно від форми і розмірів (пропорційне співвідношення); відтворення об'ємної форми предметів у ліпленні. Зміст програми орієнтує вчителя на вдосконалення зорової перцепції дітей упродовж усього періоду навчання в початковій школі, при цьому засвоєння і поглиблення більшості уявлень і понять про елементи художньо-образної мови візуального мистецтва планується в 1–2 класах; у наступні роки забезпечується збагачення індивідуального сенсорного досвіду в різних видах художньо-творчої діяльності.

Аналізуючи програму в аспекті формування в учнів еталонних уявлень про кольорові й просторові властивості предметів і вдосконалення способів обстеження таких властивостей, констатуємо, що повною мірою зміст навчального матеріалу спрямовано на вирішення другого завдання шляхом організації сприймання творів мистецтва, їхнього аналізу-інтерпретації та оцінювання, відтворення зовнішніх властивостей предметів у різних видах практичної художньої роботи з паралельним засвоєнням школярами відповідних естетико-мистецтвознавчих понять і термінів. У доборі ж матеріалу для опанування дітьми кольорових та просторових еталонів простежується деяка непослідовність: засвоєння відношень між основними й похідними, теплими й холодними відтінками планується без опори на характеристику сонячного спектру як загальноприйнятої системи кольорів. Серед просторових еталонів головна увага приділяється ознайомленню з різними формами ліній, взаємним розташування предметів, співвідношенням між ними за розміром, що ми пояснюємо врахуванням авторами особливостей образотворчої діяльності; формування ж уявлень про геометричні форми, які саме і складають основу просторових еталонів, у програмі не передбачено.

Автори програми «Образотворче мистецтво» (Р.Шагало, Ж.Марчук, І.Вачкова, О.Чорний, М.Гнатюк) розвиток чуттєво-емоційної сфери і спостережливості особистості відносять до провідних завдань навчального курсу, чітко визначають специфіку формування компетентностей учнів стосовно кольору і форми впродовж кожного року початкового навчання [3, с.246]. Так, у 1–2 класах рекомендовано основну увагу приділяти опануванню дітьми елементарних основ кольорознавства і формоутворення (ахроматичні та хроматичні кольори, спектральні кольори та їх послідовність, групи основних і похідних, теплих і холодних, споріднених і контрастних кольорів, відтінки кольорів та способи їхнього отримання; основні геометричні форми та тіла, взаємозв'язок основної форми та її частин). Програма 3 класу передбачає актуалізацію раніше набутих знань, їх поглиблення та розширення на ґрунті ускладнення палітри кольорів і збагачення композиційної організації зображувальної площини. У 4 класі пропонується узагальнити вивчене, що сприяє створенню системи знань з образотворчої грамоти. Основними видами художньої діяльності щодо організації сенсорного розвитку молодших школярів є, на думку авторів програми, цілеспрямоване сприймання явищ і об'єктів навколишнього світу, творів мистецтва, а також практична художня діяльність – репродуктивно-творча і творча, – яка передбачає ознайомлення з різноманітними художніми матеріалами й техніками та включає роботу за зразком, із пам'яті, з натури, за уявою на площині та в об'ємі.

Програма курсу спрямовує вчителя на впорядкування уявлень молодших школярів про сенсорні еталони та формування повноцінних способів обстеження зовнішніх властивостей предметів. Зазначимо, що у програмі вдало дібрано навчальний матеріал для утворення як кольорових, так і просторових еталонних уявлень. Проте ознайомлення учнів з ахроматичними і хроматичними кольорами передбачається лише у другому класі, хоча саме цей розподіл є першорядним у класифікації всього розмаїття кольорових відтінків навколишньої дійсності. Навчальний матеріал для засвоєння просторових еталонів подано послідовно: від розрізнення простих геометричних форм, об'єднаних у класифікаційні групи площинних і об'ємних, до сприймання складної форми шляхом з'ясування взаємозв'язків між її частинами та відтворення форми в зображенні на площині або в об'ємі. Удосконалення таких умінь планується впродовж усіх років навчання в початковій школі та доповнюється формуванням уявлень про розмір предметів, їхнє взаємне розташування у просторі. Опанування дітьми способів обстеження кольору та форми передбачено в аналізованому документі через виконання художньо-творчих завдань у різних техніках образотворчої діяльності (графіка, живопис, плямографія, штампування, ліплення, аплікація, витинанка, оригамі, колаж, об'ємна паперопластика, конструювання тощо).

Величезний потенціал удосконалення зорового просторового сприймання закладено у програмі курсу «Математика» (О.Онопрієнко, С.Скворцова, Н.Листопад). Розрізнення властивостей предметів і явищ навколишнього світу розглядається як складова загального розвитку молодших учнів, а опанування ними геометричних компетентностей визначається як одне з найважливіших завдань навчання математики [3, с.138]. На створення стійких еталонних уявлень про форму предметів орієнтований геометричний навчальний матеріал, поданий у програмі за принципом багаторівневої класифікації. Ознайомлення з розмаїттям форм передбачено так, що учні усвідомлюють відзнаки площинних геометричних фігур і просторових геометричних тіл. Площинні фігури, у свою чергу, подано групами іншого порядку – точка, лінії, відрізки, промені, кути, многокутники, круги. У групах цього рівня наявні подальші класифікаційні підрозділи: лінії (прямі, криві, ламані); кути (прямі, непрямі – гострі, тупі); серед многокутників виокремлюються трикутники, чотирикутники, п'ятикутники, шестикутники, у межах яких теж є підрозділи – трикутники прямокутні, гострокутні, тупокутні, а також різносторонні, рівнобедрені, рівносторонні. Геометричні тіла представлено такими різновидами: куб, куля, конус, циліндр, піраміда.

За програмою усвідомлення відношень між предметами за їх розміщенням у просторі пропонується здійснювати у процесі опанування молодшими учнями класифікаційних і серіаційних групувань. Наприклад, усвідомлення просторових ознак ліворуч – праворуч, угорі – вниз доповнюється з'ясуванням серіаційних відношень лівіше – правіше, вище – нижче; засвоєння відмінностей об'єктів сприймання за розміром заплановано через їх упорядкування за довжиною, висотою, товщиною та встановлення певних інтервалів (градацій) такої серіації: найбільший – однаковий – найменший, найдовший – однаковий за довжиною – найкоротший тощо.

Удосконалювати способи обстеження просторових властивостей предметів рекомендовано в різних видах практичної та пізнавальної діяльності молодших школярів. Насамперед, це такі навчальні дії, у яких вирішення перцептивного завдання становить увесь їхній зміст. До них належать завдання на розпізнавання і групування наочних засобів навчання за певними просторовими ознаками, креслення, моделювання і конструювання геометричних фігур від руки та за допомогою простих креслярських інструментів, відтворення форм із підручних матеріалів, вимірювання геометричних величин, співставлення геометричних образів фігур із навколишніми предметами. В інших видах навчальної діяльності виконання перцептивного завдання є умовою комплексної справи, коли зображення геометричних фігур застосовується як ілюстративний матеріал для вивчення чисел і арифметичних дій з ними, розкриття утворення частин та дробів, розв'язання задач тощо.

Розвиток зорового просторового сприймання заплановано також у програмах курсів «Українська мова» (М.Вашуленко, К.Пономарьова, О.Прищепа, В.Мартиненко, С.Караман, Н.Луцько) та «Русский язык» (І.Лапшина, І.Гудзик, О.Вербецька, Л.Купцова). Засвоєння графічної системи мови є, на думку розробників, обов'язковою умовою навчання молодших школярів грамоти. Важливість цього аспекту обґрунтовується тим фактом, що на момент вступу до школи дітям властива слабкість дрібних м'язів руки, недостатня регуляція рухів під час письма, значна стомлюваність при тривалому напруженні, недостатня сформованість сприйняття образу букви, що потребує координації дій рухового та зорового аналізаторів [3, с.12]. Формування перцепції у процесі вивчення мови пов'язане з опануванням учнями графічних навичок письма – орієнтування на сторінці зошита та в його графічній сітці, упізнавання й називання букв відповідно до алфавіту, розрізнення друкованого і рукописного письма, відтворення форми,

висоти й ширини рукописних букв, їхніх елементів і поєднань; культури оформлення письмових робіт – відступ від верхнього краю сторінки, розташування заголовка на рядку, дотримання абзаців, полів, розміщення слів у стовпчик, зображення підкреслень; культури письма на дошці – вміння писати на дошці з орієнтацією на її площину, збереження пропорційності букв, дотримання горизонтальності рядків, доцільне розташування матеріалу на дошці тощо. У програмі з російської мови, окрім розглянутих вимог, висувається ще одна – розрізнення букв російського та українського алфавітів [3, с.107]. Роботу з опанування молодшими учнями форми та інших просторових властивостей букв рекомендовано здійснювати у 2–4 класах початкової школи за допомогою спеціальних вправ із написання окремих літер, їх елементів, буквосполучень, слів, під час виконання інших письмових робіт.

Можливості змісту початкової освіти з розвитку *слухового фонематичного сприймання* учнів відбиває програма «Українська мова» (авт. М.Вашуленко, К.Пономарьова, О.Прищепа, В.Мартиненко, С.Караман, Н.Лунько). Одним із завдань цього курсу в контексті формування ключової комунікативної компетентності школяра успішно користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності є організація засвоєння учнями знань про мову, формування в них аналітико-синтетичних дій зі звуками мовлення. Необхідність розвитку в дітей цього віку фонематичного слуху аргументується авторами програми тим, що зазначені дії є базовими для формування навички читання і письма [3, с.11]. Удосконалення еталонних уявлень про звуки рідної мови рекомендовано здійснювати у процесі ознайомлення школярів з групами немовних і мовних звуків, які далі класифікуються на голосні та приголосні, приголосні – на тверді та м'які, дзвінкі та глухі звуки. У програмі ретельно дібраний навчальний матеріал щодо вдосконалення способів обстеження звуків – відтворення послідовності звуків у почутому слові, виділення окремих звуків слова або поєднання окремих звуків у склади та слова, спостереження за роботою артикуляційних органів, відпрацювання правильної вимови окремих звуків, вправління у вимовлянні слів складами тощо. Активну роботу над розвитком фонематичного слуху учнів за програмою передбачається проводити у 1–2 класах з обов'язковим удосконаленням отриманих умінь у наступні роки.

Суттєвим додатком до цілеспрямованого розвитку фонематичного слуху як складової читацької компетентності школярів є зміст навчального предмета «Літературне читання» (О.Савченко, В.Мартиненко, В.Науменко, Н.Колесникова, Л.Лаптева), важливими завданнями якого визнано вдосконалення звукової культури мовлення дітей, формування в них навичок виразного читання: розвиток чіткої дикції, відпрацювання правильної вимови звуків рідної мови і наголошення слів під час читання, регулювання темпу читання та сили голосу, дотримання ритмічних пауз [3, с.71]. Для вирішення цих завдань автори у наскрізному розділі програми «Формування і розвиток навички читання» пропонують застосовувати спеціальні вправи для розминки і тренування мовленнєвого апарату учнів; відпрацьовувати чітку вимову скоромовок, чистомовок, поєднань голосних і приголосних звуків, закінчень слів, багатоскладових слів тощо.

Зміст початкової освіти, спрямований на розвиток у молодших школярів *слухового музичного сприймання*, подано у програмі інтегрованого курсу «Мистецтво» (Л.Масол, О.Гайдамака, Н.Очеретяна, О.Дмитренко) та програмі курсу «Музичне мистецтво» (Л.Хлебникова, Л.Дорогань, І.Івахно, Л.Кондратова, О.Корнілова, О.Лобова, Н.Мищенко). Незважаючи на наявність певних відмінностей, підходи до формування музичних перцептивних умінь у цих чинних документах схожі: метою музичної освіти у початковій школі автори вважають опанування учнями основ музичної культури, а важливими завданнями – розвиток чуттєво-емоційного сприйняття навколишнього світу, засвоєння початкових знань про особливості художньо-образної мови музичного мистецтва, одиницею якої є музичні звуки [3, с.213, 270].

Опанування школярами еталонів звуків музики і становить зміст слухового музичного розвитку молодших учнів. Вони мають розрізняти звуки шумові та музичні, музичні звуки – за висотою, довжиною, гучністю, а також темброві особливості звучання окремих музичних інструментів і людських голосів. Найефективнішими для вдосконалення способів обстеження звуків у програмах визнано такі види художньо-творчої діяльності дітей: сприймання музики, спрямоване на порівняння, аналіз, узагальнення, класифікацію різних явищ музичного мистецтва; спів – хоровий, ансамблевий, сольний; виконання музично-ритмічних рухів, що передбачають пластичне інтонування, вільне диригування, танцювальні рухи, крокування; гру на елементарних музичних інструментах; творення музики, яке виявляється в мовній, вокальній, ритмічній і пластичній імпровізації пісенних мелодій, створенні нескладних мотивів, складанні елементарних танців, темброво-ритмічних супроводів. Окрім цього, у формуванні музичного слуху програмами рекомендовано використовувати можливості позаурочного спілкування школярів із музикою, зокрема участь у музично-виховних заходах, роботі музичних гуртків, відвідування концертів і спектаклів, домашнє музикування тощо.

Потенціал розвитку *дотикового сприймання* найбільш повно відображено у програмі навчальної дисципліни «*Трудове навчання*» (В.Сидоренко, О.Мельник, О.Морін, Л.Савка, О.Пархоменко, Н.Павич, Д.Боровик, Л.Мельник, Р.Лещук, Т.Кульчицька, М.Гасин). Лінія вдосконалення дотикової перцепції не має у програмі самостійного статусу і підпорядкована завданню формування в учнів алгоритмів і способів предметно-практичних дій у складі ручних технік обробки матеріалів [3, с.297]. Змістове наповнення курсу спрямоване на організацію розпізнавання на дотик форми, величини предметів, просторових відношень між ними, а також їх фізико-механічних властивостей (твердість, міцність, пружність, пластичність, гладкість або шорсткість поверхні, проникність, щільність, рідкість тощо). Для формування просторового дотику найбільші можливості має запропонована у програмі практична діяльність учнів щодо відтворення різної форми об'єктів: вирізання геометричних фігур і симетричних форм, макетування конструкцій в техніці аплікації, конструювання з природного матеріалу, виготовлення з пластиліну плоских зображень фруктів, овочів і тварин, а також об'ємних іграшок на основі розгорток прямокутника і циліндра тощо. Виявлення просторових властивостей предметів здійснюється шляхом їх полісенсорного, зокрема зорово-дотикового обстеження, в якому дотикові відчуття виконують не головну, а додаткову функцію. Розрізнення фізико-механічних властивостей предметів, універсальними способами дослідження яких є тертя та натискування, здійснюється за допомогою зворотної комбінації аналізаторів, у якій дотику належить головна функція, а зору – додаткова. Розвиток дотиково-зорового полісенсорного сприймання передбачається організовувати через обстеження школярами різноманітних матеріалів (паперу, ниток, тканин, пластиліну, дроту, пластику, поролону, синтепону, вати, бісеру) і природних об'єктів (сухих квітів і листя, плодів, кори, гілок, моху, камінців, насіння, круп та ін.) у процесі різання, розривання, згинання та складання паперу; ліплення; вишивання, бісероплетіння та плетіння зі стрічок, товстих ниток, шнурів; виготовлення виробів техніками пап'є-маше, квілінгу, аплікації; створення контурних мозаїк шляхом торцювання тощо.

Удосконаленню у школярів дотиково-зорових розпізнавальних операцій сприяє також зміст навчального предмета «*Природознавство*» (Т.Гільберг, Т.Сак, Д.Біда, І.Грущинська). Виконання програмного завдання цієї дисципліни щодо формування елементарних уявлень і понять про об'єкти та явища природи, навичок спостерігати за ними передбачає ознайомлення учнів із властивостями води, снігу, льоду, повітря, гірських порід, корисних копалин, ґрунту та проведення дослідів щодо їх обстеження [3, с.186].

Для підтвердження припущення про безперервний характер формування сенсорних процесів особистості встановимо розвивальний ресурс основної та старшої школи, для чого проаналізуємо *Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти* [5]. Характеризуючи змістове наповнення освітніх галузей стандарту «Мови і літератури», «Мистецтво», «Математика», «Природознавство», «Технології», «Здоров'я і фізична культура», відзначимо продовження пріоритетних ліній формування перцептивної сфери особистості на рівнях базової і, частково, повної середньої освіти: збережений прямий вплив на вдосконалення слухових фонематичних (знання і нормативна вимова звуків) і зорових просторових сенсорних умінь (розрізнення і побудова геометричних фігур, виконання стройових фізичних вправ), опосередкований підхід до становлення слухового музичного (виконання вокально-хорових та інструментальних творів, мелодійне й ритмічне імпровізування), зорового кольорового (створення художніх образів у різних техніках), а також дотикового (дослідження властивостей речовин у природничій та технологічній діяльності) сприймання учнів середнього і старшого шкільного віку.

Висновки... Співвіднесення нормативних документів дозволяє констатувати існування загальних тенденцій в забезпеченні сенсорної розвиненості особистості на всіх рівнях освіти, які при цьому не заперечують специфічності змісту окремих її ланок. Наступність і перспективність формування перцептивних процесів у дітей дошкільного віку й учнів загальноосвітніх закладів простежується в таких аспектах: наскрізний характер реалізації завдань сенсорного розвитку від дошкільного навчального закладу і майже до старшої школи; наявність чітко виражених напрямів удосконалення зорового, слухового і дотикового сприймання; поступове розширення обсягу зовнішніх властивостей предметів і явищ, що є об'єктами обстеження і належать засвоєнню; застосування цілеспрямованого й опосередкованого підходів до розвитку перцептивної сфери дітей і учнів.

Отже, початкова школа органічно продовжує лінії перцептивного розвитку дітей дошкільного віку та складає основу для послідовного вдосконалення процесів сприймання на наступних рівнях загальноосвітньої підготовки особистості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / [Богущ А. М., Беленька Г. В., Богінч О. Л. та ін.]; наук. кер. А. М. Богущ. – К. : Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / [наук. кер. та заг. ред. О. Л. Кононко]. – [3-ге вид., випр]. – К. : Світич, 2009. – 430 с.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – К. : Освіта, 2012. – 392 с.
4. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/newstmp/2010/24_11/5/programa.doc.
5. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України № 1392 від 22.11.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>.
6. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти. Постанова Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911.
7. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підруч. [для студ. пед. фак. вищ. навч. закл.] / Олександра Яківна Савченко. – К. : Грамота, 2012. – С. 231–234.

Анотація

И.А.Барбашова

Непрерывность сенсорного развития личности: дошкольное, школьное образование

Установлены общие тенденции в обеспечении перцептивного развития детей и учащихся: сквозной характер реализации задач сенсорного развития от дошкольного образовательного учреждения до старшей школы; наличие четко выраженных направлений совершенствования зрительного, слухового и осязательного восприятия; постепенное расширение объема внешних свойств предметов и явлений, которые являются объектами обследования; использование целенаправленного и опосредованного подходов к формированию чувственной сферы личности.

Ключевые слова: сенсорное развитие; дети дошкольного возраста, младшие школьники, учащиеся среднего и старшего возраста; стандарт образования, учебная программа.

Summary

И.А.Barbashova

The Continuity of Personality's Sensory Development: Pre-School, School Education

The general trends in the provision of perceptual development of children and pupils: cross-cutting nature of the implementation of the tasks of sensory development from pre-school educational institutions to high school are established; the presence of distinct ways to improve the visual, audial and tactile perception; the gradual expansion of the objects and phenomena' external properties that are of survey; the use of targeted and indirect approaches to the formation of sensual sphere of personality.

Keywords: sensory development, preschool children, younger pupils, pupils of middle and older age, standard of education, curriculum.

Дата надходження статті: «12» березня 2013 р.

УДК 821.161,2 : [372.8:005.591.454]:502(045)

О.Ю.БАРТАШУК,

кандидат історичних наук

(м.Хмельницький)

Активізація вивчення етнології засобами української літератури

У статті проаналізовано можливості використання міжпредметних зв'язків при вивченні етнології в системі професійної підготовки філологів-українців. Зосереджено увагу на висвітленні теоретичних та практичних аспектів активізації вивчення окремих тем із етнології України при використанні художніх творів із курсу української літератури. Обґрунтовано важливість міжпредметних зв'язків етнології та української літератури у формуванні як етнокультурної, полікультурної, так і професійної компетентності майбутнього українського філолога.

Ключові слова: етнологія, українська література, міжпредметні зв'язки, професійна, етнокультурна та полікультурна компетентність.

Постановка проблеми у загальному вигляді... В умовах ринкової економіки та загострення конкуренції на ринку праці питання становлення соціально активного, високоосвіченого, гармонійно розвиненого та професійно компетентного вчителя стає одним із пріоритетним завдань системи вищої освіти. Загроза «культурної глобалізації» та зростаюча в цьому зв'язку необхідність збереження національної культурної ідентичності виставляють підвищені вимоги до формування етнокультурної та полікультурної компетенції насамперед майбутнього українського філолога.